

NEFT-QAZ SEKTORUNDA HÜQUQİ TƏNZİMLƏMƏ

UOT 338.45
<https://doi.org/10.30546/3006-0346.2024.6.84.063>

KƏNAN HÜSEYNLİ
Bakı Dövlət Universiteti,
magistr

E-mail: kenanhuseynli08@gmail.com

Giriş

Enerji bazarında balans və buna görə də qiymət enerji tələbi və təklifi tərəfindən yaradılır. Enerji tələbini müəyyən edən əsas amillər iqtisadi artım, həyat tərz, cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi, texnoloji inkişaf və enerji qiymətləridir. Enerji təchizatının müəyyən edilməsində ehtiyatlar, istehsal və investisiya xərcləri, konversiya texnologiyaları, ölkələr və regionlar arasında iqtisadi və siyasi əlaqələr nəzərə alınmalı olan əsas amillərdəndir. Enerji təchizatı və təklifinə təsir edən amillərin elmi və real üsullarla davamlı olaraq proqnozlaşdırılması, qlobal dəyişikliklərə uyğun olaraq yenilənməsi və lazım gəldikdə onlara yenidən baxılması effektiv enerji siyasətlərinin vacib şərtidir.

Neft-qaz sektorunda hüquqi tənzimləmə

Neft-qaz sektoru iqtisadiyyatın mühüm hissəsi olaraq ölkələrin inkişafında mühüm rol oynayır. Bu sektorun hüquqi tənzimlənməsi dövlətlər üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir və həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə müxtəlif hüquqi yanaşmaların tətbiqini tələb edir. Hüquqi tənzimləmə sektorun şəffaflığını, dayanıqlığını və iqtisadi səmərəliliyini təmin etmək məqsədini güdür.

Azərbaycan, neft-qaz sənayesində milli hüquqi tənzimləmə sahəsində mühüm addımlar atmışdır. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, Neft Qaz Sənayesinin Tənzimlənməsi Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Yer təkli haqqında Qanun, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Haqqında Qanun kimi sənədlər, ölkənin enerji və resurs sektoru ilə bağlı hüquqi çərçivə yaradır. Bu qanunlar, Azərbaycanın neft və qaz resurslarının istismarı və ekologiya, sərmayə qoyuluşu və ətraf mühitin qorunmasına dair əsas prinsipləri təyin edir [3].

Enerji Xartiyası Müqaviləsi. 17 dekabr 1994-cü ildə Portuqaliyanın Lissabon şəhərində imzalanmış Enerji Xartiyası Müqaviləsi (EPA) enerji sektorunda investisiya, ticarət və tranzit rejimini müəyyən edir. Zəngin enerji ehtiyatlarına malik bir ölkə kimi Rusiyanın qonşularının inkişafını təmin etmək üçün investisiya və maliyyə dəstəyinə ehtiyacı olması, Qərbi

Avropa dövlətlərinin kapital və texnoloji sərmayələr təqdim edə bilməsi, öz enerji resurslarını şaxələndirmək istəkləri dövlətlərin enerji sektorunda qarşılıqlı əməkdaşlığı nəticəsində Enerji Xartiyası Müqaviləsi meydana gəldi. Enerji ixracatçıları və idxalçıları arasında asılılığın artdığı bir mühtdə enerji sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqda balanslı və effektiv strukturu təmin edən çoxtərəfli qaydaların dəyəri qəbul edilir və bu qaydalar artan maraq kimi tanınır [4].

Enerji Xartiyası Müqaviləsi enerji əməkdaşlığında çoxtərəfli hüquqi strukturu təmin edir. Enerji Xartiyası Müqaviləsinin 2-ci maddəsinə əsasən, bu saziş “Avropa Enerji Xartiyasının” məqsəd və prinsiplərinə uyğun olaraq, enerji sahəsində uzunmüddətli əməkdaşlığın təşviqi üçün hüquqi baza müəyyən edir. Enerji Xartiyası Müqaviləsi ilə enerji səmərəliliyi və əlaqədar Ətraf Mühit Məsələləri üzrə Enerji Xartiyası Protokolu 17 dekabr 1994-cü ildə imzalanmış və 16 aprel 1998-ci ildə qüvvəyə minmişdir. Bir çox dövlətlər və Avropa Birlikləri müqaviləyə qoşulmuşlar. Müqavilədə iştirak etmiş və tərəf olan ölkələr xəritədə çəkildikdə coğrafi yer kimi geniş bir ərazi formalaşır. Bundan əlavə, müqavilədə müşahidəçi statusu ilə iştirak edən ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar da var [5].

Enerji Xartiyası Müqaviləsi beynəlxalq enerji bazarlarında hüquqi sabitlik və əməkdaşlıq üçün mühüm mexanizmdir. Bu müqavilə, xüsusilə neft-qaz sənayesində investisiyaların qorunması, enerji resurslarının ticarəti və nəqli, həmçinin ətraf mühitin qorunması baxımından əvəzolunmaz rol oynayır. Müqavilə enerji təhlükəsizliyini artırmaq və ölkələr arasında enerji sektorunda qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı təşviq etmək üçün mühüm vasitədir.

Birləşmiş Millətlər Dəniz Hüququ Konvensiyası (UNCLOS) dəniz və okeanların istifadəsi ilə bağlı beynəlxalq hüquqi çərçivəni müəyyən edən mühüm bir sənəddir. Bu Konvensiya dövlətlər arasında dəniz sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi, təbii resurslardan istifadə, ətraf mühitin qorunması və dənizdə hüquqi rejimlərin tənzimlənməsi sahəsində standartlar yaradır.

1982-ci ildə qəbul edilən və 1994-cü ildə qüvvə

vəyə minən UNCLOS hazırda dəniz hüququ üzrə əsas hüquqi mənbə hesab olunur. Konvensiyaya 168 dövlət və Avropa İttifaqı üzvdür, lakin bəzi iri dövlətlər, məsələn, ABŞ hələ də ona qoşulmayıb. Neft-qaz sənayesi UNCLOS çərçivəsində tənzimlənən əsas sahələrdən biridir. Konvensiya dənizdəki enerji resurslarının istismarı üçün hüquqi baza yaradır [2]:

UNCLOS dünya üzrə dəniz hüququ və təbii resursların istismarı sahəsində vacib rol oynayır. Neft-qaz sənayesində resursların hüquqi şəkildə tədqiqi və hasilatı, həmçinin ətraf mühitin qorunması üzrə mexanizmlər təqdim edir. Bu konvensiya enerji sektorunun beynəlxalq qanunlara uyğun inkişafını təmin edir və dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığı təşviq edir.

Beynəlxalq Enerji Agentliyi (International Energy Agency - IEA) enerji sektorunun inkişafı, təhlükəsizliyi və dayanıqlılığını təmin etmək məqsədilə yaradılmış beynəlxalq təşkilatdır. 1974-cü ildə yaranmış IEA, enerji siyasətinin tənzimlənməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi sahəsində mühüm rol oynayır [4].

Beynəlxalq Enerji Agentliyi üzv ölkələr və könüllü olaraq üzv olmayan ölkələr və enerji şirkətləri və özəl ianələr kimi maraqlı tərəflər tərəfindən maliyyələşdirilir.

Qlobal neft tədarükündəki potensial pozuntuları aradan qaldırmaq üçün yaradılan BEA bu gün hamı üçün təhlükəsiz və davamlı enerji gələcəyini formalaşdırmaq üçün hökumətlər və sənaye ilə işləyir. BEA həmçinin enerji sektoru, enerji siyasəti və enerji səmərəliliyi səyləri haqqında məlumat və statistika təqdim edir və təmiz enerji texnologiyalarından artan istifadəni dəstəkləyir.

Neft İxrac Edən Ölkələr Təşkilatı (OPEC) - dünyanın əsas neft ixrac edən 12 ölkəsindən ibarət qrupa aiddir. OPEC 1960-cı ildə üzvlərinin neft siyasətlərini əlaqələndirmək və üzv dövlətlərə texniki və iqtisadi yardım göstərmək üçün yaradılıb. OPEC dünya bazarında neftin qiymətini təyin etmək və həm hasil edən, həm də alıcı ölkələrin iqtisadiyyatlarına təsir edəcək dalğalanmalardan qaçmaq məqsədilə neft tədarükünü idarə etmək məqsədi daşıyan bir karteldir [5].

Qeyd edək ki, OPEC innovasiyalar və yeni, yaşıl texnologiya ilə bağlı xeyli çətinliklərlə üzləşir. Yüksək neft qiymətləri bəzi neft idxal edən ölkələrin qeyri-ənənəvi və daha təmiz enerji mənbələrinə müraicət etmələrinə səbəb olur. Alternativ enerji mən-

bəyi kimi şist istehsalı, neft məhsullarından asılılığı azaldan hibrid və elektrik avtomobilləri kimi bu alternativlər təşkilata təzyiq etməkdə davam edir.

Azərbaycanda neft-qaz sektoru tənzimləyən ən ali hüquqi qanun Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasıdır. Konstitusiyanın 14-cü maddəsinə əsasən, yeraltı sərvətlər, o cümlədən neft və qaz ehtiyatları Azərbaycan Respublikasının müstəsna mülkiyyətinədir. Bu müddəa milli sərvətlərin xalqın maraqlarına uyğun idarə edilməsini və qorunmasını təmin edir. Bu prinsip neft-qaz sənayesinin idarə olunmasında dövlətin suverenliyini gücləndirir. Dövlətin müstəsna mülkiyyət hüququ xarici şirkətlərlə müqavilələrin (məsələn, Məhsulun Pay Bölgüsü Sazişləri) bağlanmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır [1].

Konstitusiyanın 39-cu maddəsində ətraf mühitin qorunması və təbii sərvətlərin ekoloji təhlükəsizlik çərçivəsində istismarı ilə bağlı müddəalar nəzərdə tutulur. Bu maddə neft və qaz hasilatı zamanı ətraf mühitə təsirin minimuma endirilməsi üçün hüquqi tələbləri dəstəkləyir. Ekoloji təhlükəsizlik prinsipi milli qanunların hazırlanması və beynəlxalq ekoloji öhdəliklərin icrasında əsas rol oynayır.

Bundan əlavə, vurğulamaq vacibdir ki, Konstitusiyanın 15-ci maddəsinə görə, Azərbaycan iqtisadiyyatı sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanır. Bu prinsipə uyğun olaraq, neft-qaz sektorunda əldə edilən gəlirlər xalqın sosial rifahına yönəldilməlidir. Bu müddəa həmçinin, Dövlət Neft Fondunun yaradılması və gəlirlərin idarə olunması üzrə hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılmasını dəstəkləyir [1].

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası neft-qaz sektorunun inkişafını təmin edən hüquqi çərçivənin təməlinə dayanır. Bu sənəd təbii sərvətlərin müstəsna mülkiyyət hüququ, ətraf mühitin qorunması və xalqın iqtisadi maraqlarının müdafiəsi kimi əsas prinsipləri təsbit edir. Konstitusiyada müəyyən edilmiş müddəalar, sektorun davamlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, Azərbaycanı beynəlxalq enerji bazarlarında strateji mövqeyə sahib ölkələrdən birinə çevirmişdir.

Nəticə

Neft-qaz sənayesinin hüquqi tənzimlənməsi, sektorun davamlı inkişafını və müvafiq iqtisadiyyatın ətraf mühitə və təhlükəsizliyə uyğun olmasını təmin edir. Beynəlxalq və milli yanaşmalar bu sahənin hüquqi strukturlarını müəyyən edərək, həm iqtisadi

diyyatı, həm də beynəlxalq əməkdaşlığı tənzimləyir. Azərbaycanca və dünyada hüquqi tənzimləmənin inkişafı, enerji sektoru ilə bağlı yeni texnologiyaların tətbiqinə, ekoloji davamlılığa və iqtisadi artıma təkan verir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*, 1995
2. *Ataşov B.X.*, (2016). "Maliyyə bazarları", *Ali məktəb tələbələri üçün dərslik*, Bakı: "Əməkdaşlıq" nəşriyyatı, 456 səh.
3. *Smith J.P.*, "Production Resources Management in the Oil and Gas Industry" // *Journal of Industrial Economics*, 45(2), 2018, pp. 121–138.
4. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/23.htm
5. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/23.htm

Kenan Huseynli Firuddin oğlu
Baku State University

Master

E-mail: kenanhuseynli08@gmail.com

LEGAL REGULATION IN THE OIL AND GAS SECTOR SUMMARY

Energy resources are one of the main resources that are important for the economic development of countries. In addition to ensuring security of supply and diversifying supply sources, sustainable energy policies aim to provide society with the desired type of energy at a low price, in the required quantity and quality. Along with the scarcity and gradual depletion of energy resources, the greenhouse effect and climate change resulting from global warming require the development of an energy policy that takes into account the interests of future generations at the national and international levels.

Keywords: *oil and gas sector, legal regulation, constitution, laws, contracts.*

Кянана Гусейнли Фируддина
Бакинский Государственный Университет
E-mail: kenanhuseynli08@gmail.com

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В НЕФТЕГАЗОВОЙ СФЕРЕ РЕЗЮМЕ

Энергетические ресурсы являются одним из основных ресурсов, важных для экономического развития стран. Помимо обеспечения безопасности поставок и диверсификации источников поставок, политика устойчивой энергетики направлена на обеспечение общества тем типом энергии, который желательно использовать, по низкой цене, в необходимом количестве и качестве. Помимо дефицита и сокращения запасов энергоресурсов, парниковый эффект и изменения климата, вызванные глобальным потеплением, требуют разработки энергетической политики, учитывающей интересы будущих поколений на национальном и международном уровнях.

Ключевые слова: *нефтегазовый сектор, правовое регулирование, конституция, законы, контракты.*

XÜLASƏ

Enerji resursları ölkələrin iqtisadi inkişafı üçün vacib olan əsas vəsaitlərdən biridir. Davamlı enerji siyasətləri təchizat təhlükəsizliyini təmin etmək və təchizat mənbələrini şaxələndirməkdən əlavə, səmimiyyətə istifadə edilməsi arzulanan enerji növünü aşağı qiymətə, tələb olunan kəmiyyət və keyfiyyətdə təmin etməyi hədəfləyir. Enerji resurslarının qıtlığı və ehtiyatlarının getdikcə azalması ilə yanaşı, qlobal istiləşmə nəticəsində yaranan istixana effekti və iqlim dəyişiklikləri milli və beynəlxalq səviyyədə gələcək nəsillərin maraqlarını nəzərə alan enerji siyasətinin hazırlanmasını tələb edir.

Açar sözlər: *neft-qaz sektoru, hüquqi tənzimləmə, konstitusiya, qanunlar, müqavilələr.*